

TLUMACZ I DZIAŁANIE TRANSLATORSKIE W SĄDZIE

Karolina NARTOWSKA, mgr
Universität Wien, Zentrum für Translationswissenschaft
Gymnasiumstraße 50, A-1190 Wien

Abstrakt: Rola tłumacza w multilingwalnym kontekście sądowym jest centralna dla powodzenia komunikacji między uczestnikami postępowania. Mimo, że zadania translatorskie w sądzie wymagają szerokiej swobody działania, przedstawiciele instytucji nierzadko postrzegają tłumacza jako automatycznie działającą maszynę, której obecność może być ignorowana. Niniejszy artykuł poświęcony jest rzeczywistości tłumaczenia na sali sądowej, a przede wszystkim strategiom, jakie podejmują praktykujący tłumacze w ramach komunikacyjnych działań transkulturowych w sądzie. Wyniki obserwacji postępowań karnych z udziałem tłumaczy w austriackim sądzie ukazują kompleksowość roli i zadań tłumacza sądowego, które obejmują nie tylko pośrednictwo językowe i kulturowe, ale również koordynację interakcji sądowej. Wyniki analizy podkreślają szczególną rolę tłumacza jako aktywnego uczestnika procesu oraz eksperta od komunikacji transkulturowej i tym samym przyczyniają się do budowania świadomości odnośnie roli tłumaczy sądowych.

TRANSLATORINNEN UND DAS TRANSLATORISCHE HANDELN BEI GERICHT

Abstract: DolmetscherInnen nehmen in einem mehrsprachigen gerichtlichen Handlungskontext eine zentrale Stellung ein. Um ihre primäre Aufgabe, die Herstellung erfolgreicher Kommunikation zwischen Verfahrensbeteiligten, erfüllen zu können, benötigen sie einen breiten Handlungsspielraum. Nicht selten kommt es jedoch vor, dass InstitutionsvertreterInnen DolmetscherInnen lediglich als translatorische Maschinen betrachten, deren Anwesenheit im Gerichtssaal ignoriert werden kann. Im Fokus der vorliegenden Studie liegt die gerichtsdolmetscherische Praxis und insbesondere Handlungsstrategien, welche von aktiv tätigen DolmetscherInnen während des transkulturellen kommunikativen Handelns bei Gericht entwickelt werden. Die Analyse der Feldprotokolle von gedolmetschten Hauptverhandlungen an einem Wiener Gericht zeigt die Komplexität des translatorischen Handelns bei Gericht, das neben der Sprach- und Kulturmittlung auch die Koordination der gerichtlichen Interaktion umfasst. Die gewonnenen Ergebnisse betonen die Rolle von GerichtsdolmetscherInnen als aktiven Verfahrensbeteiligten und ExpertInnen für transkulturelle Kommunikation und sollten vor allem dazu beitragen, das Bewusstsein für die Dolmetscherrolle zu steigern.

THE ROLE OF INTERPRETERS AND COURT INTERPRETING

Abstract: Court interpreters play a central and crucial role in multilingual communication between participants in the proceedings in the court room. The author points out that the interpreter is still frequently considered as a machine automatically converting a message in one language into another. The paper is devoted to the reality of court interpreting and strategies adopted by interpreters to provide successful court communication. The research has been carried out in Austrian courts. It revealed that interpreters are not only intermediaries in cross-lingual and cross-

cultural communication but also they often must co-ordinate court interactions. It is concluded that interpreters are active participants in court proceedings and experts in transcultural communication.

Słowa kluczowe: tłumaczenie sądowe, tłumaczenie ustne, tłumacz sądowy, działanie translatorskie

Wprowadzenie

Mimo rozwoju ustnego tłumaczenia sądowego jako dyscypliny naukowej w Europie i na świecie, a co za tym idzie coraz liczniejszych opracowań empirycznych, mimo uwagi, jaką Komisja Europejska od ponad dziesięciu już lat poświęca praktyce tłumaczenia sądowego i mimo rosnącego zapotrzebowania na usługi tłumaczy sądowych w obliczu procesów globalizacyjnych, świadomość odnośnie roli tłumaczy sądowych, głównie w środowisku prawniczym, wydaje się nie ulegać zmianom. Obraz tłumacza sądowego wciąż jeszcze odpowiada zdepersonalizowanej maszynie tłumaczącej, pasowi transmisyjnemu, telefonowi (por. Morris 1999, 8; Lee 2009, 43), czy przewodowi: „a conduit that only conveys what is said without adding to or subtracting from the content” (Ibrahim i Bell 2003, 219).

Sytuacja ta ma miejsce zarówno w krajach anglo-amerykańskich (common law), jak i w systemie prawa kontynentalnego, również w Polsce⁵⁶, o czym świadczą głosy polskich przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości: „Zadaniem tłumacza jest tłumaczenie symultaniczne lub tłumaczenie dostarczonego tekstu. Okoliczności czynu nie mają tu większego znaczenia, albowiem tłumacz albo dane słowo czy wyrażenie zna, albo nie” (Mendel 2011, 10). Założenie prawników, że kontekst sprawy tłumaczowi do tłumaczenia nie jest potrzebny, bowiem tłumacz „albo dane słowo czy wyrażenie zna, albo nie”, wynika z postrzegania języka jako kodu, za pomocą którego zakodowane są treści (por. Morris 1995, 31). Ich przełożenie zatem polega na automatycznym, maszynowym wręcz, przełączaniu między dwoma kodami, znajdującymi się względem siebie w stosunku jeden do jednego, a więc bez żadnej straty merytorycznej czy formalnej. Temu założeniu towarzyszy inne przekonanie, a mianowicie, iż możliwe jest osiągnięcie całkowitej adekwatności w procesie tłumaczenia.⁵⁷ Skoro więc zadaniem tłumacza-maszyny jest jedynie automatyczne przełączanie między dwoma „przezroczystymi” językami, również i sam tłumacz może być przezroczysty: „The interlingual interpreter is thus ideally viewed as a mere disembodied or mechanical presence which can, to all intents and purposes, be ignored” (Morris 1995, 30).

Zupełnie odmienny od powyższego obraz tłumaczy sądowych wyłania się z perspektywy przepisów prawa – międzynarodowego i wspólnotowego. Kolejne już ustalenia podkreślają kluczową rolę tłumacza w postępowaniu sądowym i jego znaczenie w procesie komunikacji na sali rozpraw. Obok obowiązującej od ponad 60 lat

⁵⁶ Szerzej o postrzeganiu roli tłumacza sądowego przez polskie środowisko prawnicze Stawecka 2010.

⁵⁷ Z perspektywy prawników proces tłumaczeniowy umożliwia sądowi efektywne funkcjonowanie, jak gdyby był to kontekst monolingwalny. Przekonanie środowiska prawniczego, że wszystko, co jest powiedziane w języku obcym, może zostać „przełączone” na język postępowania i w nim pełnić funkcję oryginału, Morris nazywa fikcją prawną (por. Morris 1995, 30-31).

Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (a w szczególności art. 5 i 6) również dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z 20. 10. 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym uznaje tłumacza za strażnika praw człowieka i gwaranta rzetelnego procesu: „Niniejsza dyrektywa powinna zapewniać darmową i odpowiednią pomoc językową, umożliwiającą podejrzanym lub oskarżonym, którzy nie mówią w języku postępowania karnego lub go nie rozumieją, pełne wykonywanie swojego prawa do obrony oraz gwarantującą rzetelność postępowania” (pkt. 17 dyrektywy).

Centralną pozycję tłumacza w postępowaniu sądowym, bez którego komunikacja na sali rozpraw nie byłaby możliwa, podkreśla również teoria ustnego przekładu sądowego. W podejściu funkcjonalnym, jakie reprezentuje Kadrić, tłumacz jest ekspertem do spraw komunikacji transkulturowej, a jego najwyższym celem jest umożliwienie *skutecznej* komunikacji na sali rozpraw (2009, 25). Wypełnienie tego zadania ma stanowić gwarancję zapewnienia osiągnięcia celu obu stronom postępowania: dostarczenia niezbędnych informacji do ustalenia prawdy i przywrócenia porządku prawnego sądowi oraz zapewnienia pełnego (z)rozumienia osobie obcojęzycznej podczas zgłaszania jej własnych interesów (ibidem).

Ponieważ dychotomia pomiędzy postrzeganiem roli tłumacza przez środowisko prawnicze a obrazem tłumacza sądowego, jaki wynika choćby z przepisów prawa, jest ewidentna, nasuwają się pytania: jak w rzeczywistości wygląda praktyka ustnego tłumaczenia sądowego, jakie działania podejmują praktykujący tłumacze, aby skutecznie umożliwić komunikację na sali rozpraw i na ile daje się potwierdzić teza, że tłumacz w sądzie to maszyna, której obecność może być ignorowana. Aby znaleźć odpowiedzi na te pytania, w austriackim⁵⁸ sądzie Landesgericht für Strafsachen Wien⁵⁹ zostały przeprowadzone w roku 2010 badania terenowe polegające na obserwacji spraw karnych z udziałem co najmniej jednego tłumacza. Badania polegały na jawnej i niekontrolowanej obserwacji postępowań obejmujących szerokie spektrum czynów karalnych: od posiadania środków odurzających przez uszkodzenie ciała i napady, aż po gwałty i zabójstwa. Przedmiot niniejszej analizy stanowi 35 spraw karnych tłumaczonych w sumie na 12 różnych języków. Na wybranych przykładach, ukazany i przeanalizowany zostanie złożony charakter działań tłumacza w sądzie. Wyniki analizy pozwolą na lepsze zrozumienie kompleksowej roli tłumaczy sądowych i przyczynią się do budowania świadomości co do ich roli nie tylko pośród tłumaczy, ale również wśród pozostałych uczestników postępowania.

⁵⁸ Mimo że badania nie zostały przeprowadzone w Polsce, omawiane w niniejszym artykule aspekty praktyki tłumaczenia sądowego dotyczą również polskich tłumaczy ze względu na uniwersalny charakter problemów tłumaczenia sądowego w systemie prawa kontynentalnego. O praktycznych trudnościach polskich tłumaczy sądowych zob. Stawecka 2010 oraz Tryuk 2010.

⁵⁹ Sąd ten w pierwszej instancji rozpatruje sprawy karne, w których czyny karalne zagrożone są karą pozbawienia wolności na okres co najmniej jednego roku. Czyny karalne, dla których wymiar kary pozbawienia wolności nie przekracza lat trzech, rozstrzyga sędzia orzekający jednoosobowo, czyny karalne zagrożone wyższym wymiarem kary rozstrzyga sąd ławniczy. Do rozstrzygania najcięższych przestępstw (wymiar kary od min. 5 do 20 lat) powoływany jest sąd przysięgłych (§ 31 StPO).

Ramy działania tłumacza na sali sądowej

W każdej sytuacji w kontekście sądowym tłumacz nie działa sam, w odizolowaniu, ale jest współuczestnikiem danej interakcji. Oznacza to, że wszystkie jego działania na sali rozpraw wpisują się w szerszy schemat działań pozostałych uczestników postępowania, głównie przedstawicieli instytucji. Kadrić wyróżnia, w oparciu o teorię działań społecznych Habermasa, cztery formy działań na sali sądowej (por. ³2009, 27 i nast.):

1. strategiczne działania prawnicze - są z reguły zorientowane na sukces. Prawnicy dążą do osiągnięcia własnych celów, nie uwzględniając przy tym celów pozostałych uczestników ani nie pozyskując od nich zgody na własne działanie. Należą tutaj m. in. działania prokuratora, np. odczytanie aktu oskarżenia i mowy końcowe. Forma językowa tych działań jest monologiczna.
2. komunikacyjne działania prawnicze - implikują dyskursy, w których odbywa się porozumienie. Są zorientowane kontrydiktoryjnie, a więc uwzględniają pogodzenie własnych celów z celami pozostałych uczestników. Te działania obejmują wszystkie etapy postępowania, w których ma miejsce rozpatrzenie stanu rzeczy w danej sprawie, w formie dialogicznej, np. postępowanie dowodowe, a przede wszystkim przesłuchanie świadków.
3. strategiczno - komunikacyjne działania indywidualne - są zorientowane na sukces jednostronnie, tzn., że każda ze stron w postępowaniu poszukuje możliwości wpłynięcia na jego przebieg na własną korzyść. Działania te obejmują postanowienia procesowe wymagające zajęcia stanowiska przez stronę lub wnioski stron, np. o dopuszczenie dowodu.
4. komunikacyjne działania transkulturowe - to specjalny rodzaj działania komunikacyjnego; są zorientowane na porozumienie, a ich celem jest „koordynacja własnych planów działania z działaniami innych, przy czym dążenie to odnosi się wyłącznie do zaspokojenia *interesu porozumienia* transkulturowego poszczególnych uczestników komunikacji” (Kadrić ³2009, 28).⁶⁰

Działanie translatorskie w sądzie

Komunikacyjne działanie transkulturowe, a więc działanie tłumacza na sali sądowej, ma na celu umożliwienie porozumienia pomiędzy przynajmniej dwoma językami (pośrednictwo językowe) oraz dwoma kulturami (pośrednictwo kulturowe) w konkretnej, determinowanej przez ramy instytucjonalne, interakcji. Pośrednictwo językowe to przede wszystkim translacja tekstów ustnych (w formie bilateralnego tłumaczenia konsekutywnego), pisemnych (najczęściej w formie tłumaczenia *a vista*), tłumaczenie tekstów migowych i przedstawianych multimedialnie, a także identyfikacja dokumentów obcojęzycznych podczas rozprawy (por. Kadrić ³2009, 28). Pośrednictwo kulturowe natomiast obejmuje

⁶⁰ Kommunikatives transkulturelles Handeln ist bestrebt „eigene Handlungskonzepte mit denen anderer zu koordinieren, wobei sich dieses Bestreben ausschließlich auf die Befriedigung des transkulturellen *Verständigungsinteresses* der einzelnen an der Kommunikation Beteiligten bezieht“ (Kadrić ³2009, 28).

zajmowanie stanowiska w sprawie występujących podczas rozprawy tekstów, ich kontekstów, a także odnośnie określonych sytuacji i zachowań uwarunkowanych kulturowo (ibidem).

Aby komunikacja na sali rozpraw była skuteczna, tłumacz - w myśl komunikacyjnych działań transkulturowych - nie tylko musi przetłumaczyć to, co zostało eksplicytnie powiedziane w języku obcym dla danego odbiorcy, ale musi także ujawnić w tłumaczeniu treści i znaczenia zawarte w wypowiedzi języka wyjściowego implicytnie, dopasowując translację, produkt procesu tłumaczeniowego, do potrzeb danej sytuacji. Treści ukryte za warstwą językową wypowiedzi to zarówno nieznanne powszechnie odniesienia kulturowe (np. w języku obcym), jak i nieznanne powszechnie stany rzeczy dotyczące kultury danej instytucji (np. w języku sądowym) (por. Kadrić³2009, 29).

Tłumacz pośredniczy więc nie tylko pomiędzy kulturą języka obcego i języka postępowania, ale także pomiędzy kulturą języka sądowego.⁶¹

Tłumacz sądowy jest zatem ekspertem w zakresie komunikacji transkulturowej, odpowiedzialnym za zapewnienie rozumienia i bycia zrozumianym (Kadrić³2009, 26) na sali rozpraw. Ponieważ komunikacyjne działanie transkulturowe zorientowane jest na porozumienie przy uwzględnieniu pogodzenia działań, celów i interesów wszystkich uczestników komunikacji, zarówno potrzeby sądu jako instytucji, jak i osoby obcojęzycznej, powinny zostać zaspokojone. Dlatego zadaniem tłumaczy sądowych jest z jednej strony zapewnienie osobie obcojęzycznej możliwości pełnego rozumienia przebiegu postępowania, a także pełnego bycia zrozumianym we własnej sprawie, a z drugiej strony dostarczenie sądowi wszystkich, również zawartych implicytnie w wypowiedzi w języku obcym, informacji. Powodzenie komunikacji, a więc i strategię stosowane przez tłumaczy, zależą od działań pozostałych uczestników postępowania i równocześnie będą determinowane przez funkcję tłumaczenia (ustnego) w danej sytuacji, czyli cel, który w określonych warunkach ma zostać osiągnięty.

Działanie translatorskie w praktyce ustnego tłumaczenia sądowego

Przedstawione poniżej strategię stosowane przez praktykujących tłumaczy w ramach komunikacyjnych działań transkulturowych w sądzie odnoszą się do rozprawy głównej w multilingwalnym postępowaniu karnym.

Przesłuchanie co do osoby

Rozprawa główna w sądzie rozpoczyna się od przesłuchania oskarżonego co do osoby, podczas którego oskarżony musi odpowiedzieć na szereg pytań wg standardowego formularza (m. in. data i miejsce urodzenia, obywatelstwo, stan cywilny, zawód, sytuacja materialna itd.) Ten etap postępowania należy do strategicznego działania prawniczego i ponieważ jest to czynność rutynowa, sędziowie w praktyce często polecają jej przeprowadzenie tłumaczom.

⁶¹ Kadrić rozróżnia następujące „kultury obce“ na sali sądowej, pomiędzy którymi pośredniczy tłumacz (przy założeniu posiadania wszystkich trzech kompetencji): język obcy umiejscowiony w określonej kulturze (obcej), język sądowy umiejscowiony w określonej kulturze (instytucji) i znajomość rzeczy (specjalistyczna wiedza) umiejscowiona w określonej kulturze (specjalistycznej) (por. Kadrić³2009, 31).

Działanie translatorskie na tym etapie obejmuje zarówno pośrednictwo językowe, jak i pośrednictwo kulturowe. Jeżeli przesłuchanie co do osoby przeprowadzał tłumacz, dla umożliwienia skutecznej komunikacji niezbędna była koordynacja kilku czynności równocześnie, a mianowicie: postawienia pytania oskarżonemu, sprawdzenia udzielonej przez oskarżonego odpowiedzi z danymi w formularzu, w razie konieczności korektę lub uzupełnienie danych oraz przetłumaczenie odpowiedzi oskarżonego na język postępowania. Jeżeli przesłuchanie prowadził sędzia, tłumacze koncentrowali się na tłumaczeniu, w głównej mierze tłumaczeniu konsekwentnym bez notacji, pytań sędziego i odpowiedzi oskarżonego.

Pośrednictwo kulturowe podczas przesłuchania oskarżonego co do osoby obejmowało dostarczanie sądowi informacji socjoekonomicznych dotyczących oskarżonego i jego kraju pochodzenia, a także związanych z różnicami w systemach kształcenia, uzyskanym wykształceniem czy wykonywanym zawodem. Na jedną z obserwowanych rozpraw powołany został tłumacz języka słowackiego, podczas gdy w postępowaniu przygotowawczym udział brał tłumacz języka węgierskiego. Widząc zdumienie sędziego tłumacz wyjaśnił na początku rozprawy, że oskarżony jest wprawdzie obywatelem Słowacji, ale przynależy do mniejszości węgierskiej żyjącej w tym kraju, co też uzasadnia jego bilingwalność (16. 08. 2010).

Podczas przesłuchania co do osoby tłumacze wyjaśniali pewne aspekty również osobom obcojęzycznym. Ciekawym przykładem takiego pośrednictwa kulturowego jest tłumaczenie standardowego pytania: Was sind Sie von Beruf?/Jaki jest Pana/Pani zawód? W Polsce udzielenie odpowiedzi na to pytanie polega na podaniu zawodu wyuczonego, tymczasem w Austrii jest to pytanie o zawód obecnie wykonywany, o czym świadczy komentarz sędziego: „Wo Sie jetzt arbeiten, gelernt ist was anderes!”, „Gdzie teraz Pan pracuje, to, czego się Pan uczył, to coś innego!” (11. 05. 2010). Aby nie doszło do nieporozumienia, a sąd mógł uzyskać oczekiwaną odpowiedź, tłumacz musi tę różnicę kulturową uwzględnić w tłumaczeniu, np. poprzez eksplikację.

Akt oskarżenia

Po przesłuchaniu oskarżonego co do osoby odczytywany jest akt oskarżenia przez prokuratora. Jest to strategiczne działanie prawnicze. Akt oskarżenia, jak większość pism sądowych, sporządzony jest w języku charakteryzującym się specyficzną leksyką i składnią, typowymi dla wysoce specjalistycznych tekstów pisemnych. Gęstość informacji, odniesienia do poszczególnych przepisów prawnych zgodnie z kwalifikacją czynu karalnego, żargon prawniczy, nierzadko też terminologia z zakresu medycyny czy techniki, zwiększają kompleksowość tekstu. Poniżej przykładowy fragment aktu oskarżenia:

Die Staatsanwaltschaft Wien legt XY (...) zur Last:
XY hat am 15. 06. 2010 in Wien: eine fremde Sache beschädigt, indem er gegen den Pkw Renault Clio, behördliches Kennzeichen W-12345H, von AB trat, wodurch der rechte Seitenspiegel, die rechte vordere Kfz-Türe, sowie der linke vordere Kotflügel beschädigt wurden. XY hat hiedurch das Vergehen der Sachbeschädigung nach § 125 StGB begangen und wird hierfür unter Anwendung des § 28 Absatz 1 StGB nach § 87 Absatz 1 StGB zu bestrafen sein.

Przykład tłumaczenia zgodnego z funkcją translatu:

Prokuratura zarzuca Panu, że dnia 15. 06. 2010 r. uszkodził Pan samochód marki Mazda 626 o numerze rejestracji W-12345H, należący do Pana AB. Kopiać w niego uszkodził Pan prawe lusterko boczne, przednie drzwi oraz lewy przedni błotnik. W ten sposób popełnił Pan wykroczenie uszkodzenia mienia zgodnie z § 125 kk, co podlega karze według §§ 28 ust. 1 i 87 kk.

Akt oskarżenia może również zostać przetłumaczony w żargonie prawniczym, jednak złożone struktury mogą równie dobrze zostać przekazane w sposób zrozumiały dla odbiorcy, w myśl komunikacji zorientowanej na porozumienie. Sformułowanie aktu oskarżenia w tłumaczeniu w sposób bardziej przystępny usprawiedliwiony jest odmiennym celem każdej z tych mów. Podczas gdy prokurator odczytuje w szybkim tempie akt oskarżenia, kieruje go do sądu i opinii publicznej (np. osób zgromadzonych na sali rozpraw). Odbiorcą tłumaczenia natomiast jest tylko obcojęzyczny oskarżony, stąd podstawowym zadaniem tłumacza powinno być umożliwienie oskarżonemu zrozumienia treści aktu.

W praktyce tłumaczenia sądowego najczęściej stosowaną strategią, determinowaną przez działania prawników, jest tłumaczenie streszczające, głównie w formie uproszczonego oddania treści tekstu (często ograniczonego do wymienienia stawianych zarzutów). Idealnym rozwiązaniem wydaje się w tej sytuacji dokonanie tłumaczenia *a vista*. Wymaga ono jednak podjęcia przez tłumacza własnej inicjatywy i zwrócenie się w tej sprawie do sądu, co na tym etapie postępowania w obserwowanych rozprawach nie miało miejsca.

Przesłuchanie w sprawie

Przesłuchanie oskarżonego w sprawie to komunikacyjne działanie prawnicze. Jest to etap postępowania, który od tłumacza wymaga najwyższej precyzji, ponieważ każdy, najmniejszy nawet, szczegół może się okazać istotny dla sprawy.

Najczęściej wybieranymi technikami tłumaczeniowymi podczas przesłuchania oskarżonego w sprawie było tłumaczenie konsekwentne oraz konsekwentno-symultaniczne, tzn. pytania sędziego tłumaczone były konsekwentnie, a odpowiedzi oskarżonego symultanicznie. Rzadko natomiast tłumacze decydowali się na tłumaczenie symultaniczne szeptane, co w większości przypadków było uwarunkowane miejscem zajmowanym przez nich na sali rozpraw⁶².

W praktyce sądowej nierzadko powoływany jest tłumacz języka, który dla osoby obcojęzycznej jest kolejnym językiem obcym. Dotyczy to głównie sytuacji, gdy dla danego języka obcego nie ma ustanowionych certyfikowanych tłumaczy sądowych, i tak na przykład: tłumacze języka rosyjskiego byli powoływani dla obywateli Czeczenii, języka arabskiego dla Somalijczyków i w przeważającej części przypadków tłumacze języka angielskiego lub

⁶² W obserwowanych rozprawach tłumacze najczęściej zajmowali miejsce na ławie sędziowskiej, po prawej stronie sędziego, na wprost oskarżonego. Rzadziej siedzieli obok przedstawiciela prokuratury, po jego prawej stronie, a po lewej stronie oskarżonego. Odległość tłumacza od oskarżonego wynosiła w obu przypadkach kilka metrów.

francuskiego dla obywateli państw afrykańskich. Aby tłumacze w tej sytuacji mogli zagwarantować oskarżonemu pełne rozumienie przebiegu postępowania, musieli dodatkowo wyjaśniać określone zdarzenia związane z kulturą instytucji, specjalistyczne terminy oraz procesy wynikające z danego systemu prawnego. Najczęściej tłumacze dodawali własne komentarze objaśniające lub upraszczali fachowy język, co czasem było konieczne nawet w zakresie leksyki ogólnej: w sprawie o handel środkami odurzającymi z udziałem oskarżonego Nigeryjczyka powołany tłumacz języka angielskiego stosował rozwinięte definicje pojęć, jeżeli istniało ryzyko, że oskarżony go nie zrozumie: „Abnehmer - people who want to buy it.”/„Nabywcy - osoby, które chcą to kupić“ (07. 06. 2010).

Tłumacze dostarczali dodatkowych informacji sądowi w sytuacjach, gdy tłumaczenie nie było możliwe: gdy oskarżony mówił w slangu (m. in. osoby nieletnie), w żargonie środowiskowym (osoby uzależnione od narkotyków) czy też używał wulgarnego języka. Tłumacze wówczas starali się w sposób opisowy przybliżyć sądowi rejestr językowy, jakim posługiwała się osoba obcojęzyczna.

Przesłuchanie oskarżonego w sprawie to również etap, na którym tłumacze odgrywali zdecydowanie aktywną rolę i podejmowali wiele działań koordynujących i usprawniających komunikację. Bardzo często zdarzało się, że gdy zeznania osób oskarżonych stawały się zbyt długie, tłumacze przerywali bezpośrednio ich wypowiedź w celu jej przetłumaczenia, np.: „Чекajte, Чекajte!”/„Niech Pan zaczeka, niech Pan zaczeka!” (22. 06. 2010). Gdy było to konieczne dopytywali, co oskarżony miał na myśli, a także przypominali pytania sędziego, jeżeli oskarżony gubił się w zeznaniach. Czasami tłumacze swoim działaniem wywierali wpływ na przebieg rozprawy: „Do you stay by this? We can not finish today!” – w ten sposób tłumacz usiłował wpłynąć na zawile zeznania oskarżonego, aby przyspieszyć i zakończyć postępowanie (07. 06. 2010).

Jak istotny jest aktywny udział tłumacza w procesie oraz samodzielne podejmowanie przez niego inicjatywy pokazały rozprawy, w których tej aktywności zabrakło. W sytuacjach, gdy tłumacz nie kontrolował przebiegu zeznań i nie podejmował ingerencji, sędziowie stawali się nieufni i zmuszeni byli dopytywać, co zostało powiedziane. Zjawisko to było częstsze, jeżeli oskarżony zdany był na komunikację w języku obcym, np.: podczas rozprawy z udziałem tłumacza języka rosyjskiego powołanego dla obywatela Czechenii, sędzia wielokrotnie przerywał długie dialogi między tłumaczem a oskarżonym, pytając: „Was hat er gesagt?”/„Co powiedział?” (11. 06. 2010).

W obserwowanych rozprawach zdarzyła się również i odwrotna sytuacja, kiedy to tłumacz zmuszony był przerwać sędziemu, gdy ten zniecierpliwiony przerywał tłumaczenie, nie czekając do końca, np.: „Ich muss noch den vorherigen Satz übersetzen!”/„Muszę jeszcze przetłumaczyć poprzednie zdanie!” (22. 06. 2010). Praktyka pokazuje jednak, że na tego rodzaju ingerencję pozwalają sobie tylko doświadczeni tłumacze sądowi.

Postępowanie dowodowe

W czasie postępowania dowodowego przesłuchiwanie są świadkowie, biegli przedstawiają wyniki ekspertyz, odczytywane są wyniki badań i prezentowany jest zebrany materiał dowodowy. Postępowanie dowodowe to również prawnicze działanie komunikacyjne,

podobnie jak przesłuchanie oskarżonego, stąd i strategie podejmowane przez tłumaczy w ramach działania translatorskiego były na obu etapach postępowania podobne.

Jak wynika z obserwacji, w postępowaniu dowodowym bardziej zróżnicowane mogą być strategie tłumaczeniowe w zakresie pośrednictwa językowego. Obok tłumaczenia konsekutywnego podczas przesłuchania świadków czy biegłych w obserwowanych rozprawach stosowana była również technika tłumaczenia *a vista*: w czasie jednej z rozpraw, po odczytaniu protokołu policyjnego, tłumacz języka polskiego zwrócił się do sędziego z prośbą o protokół w celu jego przetłumaczenia (18. 06. 2010), innym razem tłumacz języka serbskiego poprosił cywilnego uczestnika sporu o dokument z wynikami badań medycznych ofiary (11. 06. 2010).

W praktyce tłumaczenia sądowego zdarza się również, że tłumaczeniu podlegają teksty prezentowane za pomocą multimediiów, jak na przykład tłumaczenie materiału dowodowego utrwalonego na taśmie wideo (sprawa o kradzież) czy tłumaczenie przesłuchania za pośrednictwem transmisji telewizyjnej (sprawa o gwałt). W jednej z rozpraw przesłuchanie świadków miało charakter kontradiktoryjny, podczas którego ofiara gwałtu znajdowała się w innym pomieszczeniu niż oskarżony, a przebieg przesłuchania mógł być śledzony przez uczestników na sali rozpraw za pomocą odbiornika telewizyjnego. Za jego pośrednictwem tłumacz dokonywał tłumaczenia symultanicznego dla oskarżonego (14. 06. 2010).

Pośrednictwo kulturowe podczas postępowania dowodowego może obejmować również fachowe zajmowanie stanowiska przez tłumacza. Jest to o tyle istotne, o ile działanie tłumacza może bezpośrednio zaważyć o rozstrzygnięciu sprawy. W czasie ostatniej opisywanej rozprawy ofiara gwałtu zeznała, że na opakowaniu po prezerwatywie, które oskarżony wrzucił do jej torebki, znajdował się napis w obcym języku. Tłumacz języka słowackiego tłumaczący podczas rozprawy został poproszony o zidentyfikowanie tego języka, a konkretnie o potwierdzenie lub zaprzeczenie, że był to język słowacki. Tłumacz dodatkowo dostarczył sądowi informacji na temat producenta, słowackiej firmy (14. 06. 2010).

Mowy końcowe i wyrokowanie

Ostatni etap postępowania, mowy końcowe i ogłoszenie wyroku, mają podobny charakter jak odczytywany na początku rozprawy akt oskarżenia. Są to czynności rutynowe, będące strategicznym działaniem prawniczym. Działanie translatorskie na tym etapie odpowiada strategiom stosowanym przez tłumaczy podczas tłumaczenia aktu oskarżenia lub innych pism procesowych.

Najczęściej stosowaną przez tłumaczy techniką w obserwowanych rozprawach było tłumaczenie streszczające. W razie konieczności tłumacze dostarczali osobie obcojęzycznej również na tym etapie dodatkowych wyjaśnień odnośnie zasad funkcjonowania sądu czy przebiegu procesu karnego, na przykład tłumacz języka rumuńskiego objaśnił oskarżonemu, co oznacza wyrok prawomocny lub co to są środki prawne (20. 08. 2010), tłumacz języka francuskiego tłumaczył obywatelowi Afryki, czym jest odwołanie od wyroku (28. 05. 2010). Ponadto tłumacze dokonywali uproszczenia języka specjalistycznego, np: „Umorzona. Rozumie Pan umorzona? Odłożona na bok” (23. 06. 2010) oraz dostosowywali rejestr do

rejestr oskarżonego, np.: „Vaša advokátka žiadala, aby ste si to nemuseli odsediet“/„Pana adwokat prosiła, żeby Pan nie musiał tego odsiedzieć.“ (11. 06. 2010).

Niektórzy tłumacze podejmowali inicjatywę również podczas wyrokowania i zwracali się do sądu z prośbą o możliwość przetłumaczenia oskarżonemu wyroku jeszcze przed jego uzasadnieniem: „Darf ich ihm das sagen?“/„Mogę mu to powiedzieć?“ (09. 06. 2010). W ten sposób tłumacz mógł zapobiec długiemu oczekiwaniu oskarżonego na wiadomość, czy wyrok jest skazujący, czy uniewinniający. Zdecydowana większość tłumaczy odczekiwała jednak moment, aż sędzia skończy uzasadniać wyrok i dopiero wówczas podejmowała tłumaczenie, w tym przypadku znacznie streszczające.

Dyskusja i wnioski

Jak wynika z przeprowadzonych obserwacji, działania translatorskie podejmowane przez tłumaczy sądowych różnią się w zależności od poszczególnych etapów postępowania oraz działań pozostałych uczestników procesu. Praktyka pokazuje, że w przypadku strategicznych działań prawniczych tłumacze najczęściej wybierają technikę tłumaczenia konsekutywnego, czasami konsekutywnego z notacją i stosunkowo rzadko tłumaczenie a vista. Jeśli chodzi o tłumaczenie w czasie komunikacyjnych działań prawniczych, jest to najczęściej technika mieszana, konsekutywno-symultaniczna. Na tych etapach może również wystąpić konieczność tłumaczenia techniką szeptaną i za pośrednictwem mediów.

Przytoczone przykłady pokazują, że rola tłumacza na sali sądowej nie ogranicza się tylko i wyłącznie do mechanicznego oddawania w języku docelowym tego, co zostało powiedziane w języku wyjściowym. Tłumacze w sądzie, w myśl działania komunikacyjnego zorientowanego na zrozumienie, muszą uwidocznic znaczenie ukryte wypowiedzi, a nawet wykroczyć poza tekst języka wyjściowego, by w pełni oddać jego treść. Podstawą tego obowiązku jest ich pozycja ekspertów do spraw komunikacji transkulturowej, mimo że decyzja o wykorzystaniu informacji dostarczonych przez tłumacza czy zajętych przez niego stanowisku należy tylko i wyłącznie do sądu.

Równocześnie tłumacze zobowiązani są zapewnić pełne rozumienie przebiegu postępowania osobie obcojęzycznej poprzez objaśnianie kultury danej instytucji oraz języka sądowego, wyjaśnianie terminologii prawnej czy zasad funkcjonowania systemu prawnego. W kontekście monolingwalnym rolę tę pełni sędzia, który może kontrolować ewentualne problemy oskarżonego ze zrozumieniem i w razie konieczności odpowiednio ingerować. W komunikacji pośredniczonej sędzia jest tej możliwości pozbawiony, dlatego ewentualna ingerencja i pomoc są obowiązkiem tłumacza.

Pośrednictwo językowe i pośrednictwo kulturowe nie wyczerpują jednak jeszcze wszystkich zadań podejmowanych przez tłumaczy w ramach komunikacyjnego działania transkulturowego w sądzie. Aby komunikacja na sali rozpraw mogła przebiegać bez zakłóceń, niezbędne jest, by tłumacze pełnili funkcję kontrolno-koordynującą i w razie potrzeby aktywnie interweniowali w interakcję.⁶³ Dotyczy to przede wszystkim

⁶³ O problemach w komunikacji na sali rozpraw będących skutkiem braku inicjatywy ze strony tłumacza w postępowaniu karnym zob. Nartowska (w druku), w postępowaniu cywilnym Kadrić 2000 i ³2009.

tych etapów postępowania, które towarzyszą komunikacyjnym działaniom prawniczym, gdzie osiągnięcie porozumienia jest celem najważniejszym. Legitymację tłumacza do objęcia tej roli stanowi fakt, że tłumacz, w odróżnieniu od pozostałych uczestników interakcji, rozumie obydwa języki postępowania, co daje mu możliwość kontrolowania przebiegu procesu. Brak kontroli i brak samodzielnie podejmowanej inicjatywy ze strony tłumaczy mogą prowadzić do trudności komunikacyjnych na sali rozpraw.

Przytoczone przykłady z praktyki ustnego tłumaczenia sądowego pokazują, że działanie translatorskie tłumaczy w sądzie ma kompleksowy charakter i obejmuje szerokie spektrum zadań, które zdecydowanie wykracza poza rolę niewidocznej „tłumaczącej maszyny”: “When an interpreter is at work during a judicial proceeding, she is not simply "part of the furniture" of the courtroom. She does not simply melt into the woodwork, even though judges would prefer that she do so” (Berk-Seligson 1990, 162). Tłumacze sądowi są aktywnymi uczestnikami procesu karnego, mogącymi poprzez swoje działania bezpośrednio wpływać na jego przebieg, a nawet wynik. Jako eksperci od komunikacji transkulturowej tłumacze sądowi powinni mieć możliwość dysponowania takim polem działania, które umożliwiłoby im właściwe stosowanie strategii translatorskich, a także podjęcie właściwych decyzji umożliwiających dopasowanie translatu do jego funkcji w danej sytuacji. Dlatego też strategie tłumaczy są dynamiczne i będą różniły się w zależności od etapu postępowania i związanych z nim działań pozostałych uczestników postępowania. Istotne jest, by zawsze były zorientowane na porozumienie i służyły osiągnięciu celu każdego tłumacza sądowego – umożliwieniu *skutecznej* komunikacji. Pole działania tłumaczy natomiast z pewnością będzie zależało od przyznanej im przez sędziego swobody ruchów, ale również od tego, na ile sami tłumacze będą sobie w stanie tej swobody zapewnić. Dlatego niezbędne jest, by zarówno przedstawiciele instytucji współpracujący z tłumaczami, jak również ośrodki kształcenia tłumaczy i w końcu praktykujący tłumacze sądowi uświadomili sobie centralną rolę tłumacza w procesie karnym. W tym kontekście wciąż aktualne są słowa apelu Niski: „The interpreters should be allowed to work as professionals in their own right, as experts of human interaction and intercultural communication. This means that the interpreter must have the right to work in an optimal way to fulfill his/her task (...)“ (1995, 314).

Bibliografia

- Berk-Seligson, Susan. 1990. *The bilingual courtroom. Court interpreters in the judicial process*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/EU z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym Dziennik Urzędowy L 280, 26/10/2010.
- Ibrahim, Zubaidah i Bell, Roger. 2003. Court interpreting: Malaysian perspectives. [W:] *The Critical Link 3. Interpreters in the community*, red. Louise Brunette, Georges Bastin, Isabelle Hemlin i Heather Clarke, 211–222. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Kadrić, Mira. 2000. Interpreting in the Austrian Courtroom. [W:] *The Critical Link 2. Interpreters in the community*, red. Roda P. Roberts, 153–164. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Kadrić, Mira. ³2009. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen - Anforderungen - Kompetenzen*. Wien: facultas.
- Kadrić, Mira. 2011. Dolmetschen und EMRK. [W:] *Die Reform des Haupt- und Rechtsmittelverfahrens*, red. Bundesministerium für Justiz, 255–266. Wien, Graz: NWV - Neuer Wiss. Verl.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Rada Europy. Rzym, 4 listopada 1950 r.
- Lee, Jieun. 2009. Conflicting views on court interpreting examined through surveys of legal professionals and court interpreters. *Interpreting* nr 11, 35–56.
- Mendel, Anna. 2011. *Raport z badania ankietowego na temat jakości tłumaczenia w postępowaniu karnym*. Warszawa: Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Stowarzyszenie Tłumaczy Specjalistycznych i Przysięgłych TEPIS. <http://www.tepis.org.pl/>.
- Morris, Ruth. 1995. The moral dilemmas of court interpreting. *The Translator* nr 1, 25–46.
- Morris, Ruth. 1999. The gum syndrome: predicaments in court interpreting. *Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law* nr 6, 6–29.
- Nartowska, Karolina. 2011. Tłumaczenie sądowe w Polsce. Analiza rynku. *Lingua Legis* nr 20, 22–29.
- Nartowska, Karolina. W druku. Tłumacz sądowy: prawnik, psychiatra, reżyser czy aktor? [W:] *Z zagadnień dydaktyki tłumaczenia ustnego. Tłumaczenie ustne - teoria, praktyka, dydaktyka nr 2*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej.
- Niska, Helge. 1995. Just interpreting: role conflicts and discourse types in court interpreting. [W:] *Translation and the Law*, red. Marshall Morris, 293–316. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Stawecka, Aleksandra. 2010. Ustny przekład sądowy w Polsce. Normy zawodowe a praktyka. [W:] *O tłumaczach, prawnikach, lekarzach i urzędnikach. Teoria i praktyka tłumaczenia środowiskowego w Polsce*, red. Małgorzata Tryuk, 65–110. Warszawa: BEL Studio Sp. z o. o.
- Strafprozessordnung 1975 – StPO. BGBI. 1975/631 i. d. F. BGBI. I 2007/109.
- Tryuk, Małgorzata. 2010. Tłumaczenie sądowe. Od teorii do praktyki [W:] *O tłumaczach, prawnikach, lekarzach i urzędnikach. Teoria i praktyka tłumaczenia środowiskowego w Polsce*, red. Małgorzata Tryuk, 15–64. Warszawa: BEL Studio Sp. z o. o.